

KONSTANTINOS B. ANTONOPOULOS

Τα ηλειακά λιμάνια Κυλλήνης και Φειάς και ο ρόλος τους στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αρχαιότητας

Στον κάλλιστο της Ελλάδος τόπο, την Ηλεία, οργανώθηκαν αθλητικοί αγώνες για πρώτη φορά στην ιστορία του πολιτισμού. [βλ. Εικ. 1]

Οι διοργανωτές της πανελλήνιας ολυμπιακής πανηγύρεως προς τιμήν του Διός, ευλαβώς και σταθερά επαναλαμβανόμενης κάθε τέσσερα χρόνια στην ιερή επικράτεια του ηλειακού κράτους, εμπνεύστηκαν, επεξεργάστηκαν και παγίωσαν μέσα σε λίγες Ολυμπιάδες τον αθλητικό Αγώνα, έναν συμπαγή κώδικα κανονισμών και διαδικασιών, κοινά αποδεκτών, για τη μέτρηση των φυσικών και ψυχικών δυνάμεων των ανδρών. Μέσω του ολυμπιακού αθλητικού αγώνα καθίσταται δυνατή η ειρηνική ανάδειξη του ικανότερου, του πιο γρήγορου και δυνατού. Οι δοκιμασίες, πλέον, λαμβάνουν χώρα με οργανωμένο τρόπο ενώπιον των Ηλείων και των υπολοίπων Ελλήνων και προσφέρουν θέαμα και συγκίνηση. Οι παριστάμενοι γίνονται μάρτυρες της αλκής και του ήθους των αγωνιζομένων. Η νίκη στην κονίστρα της Ολυμπίας αποτελεί την αδιάψευστη απόδειξη και εγγύηση της αξίας ενός θνητού ο οποίος θεωρείται εκλεκτός του Διός και στο εξής τιμάται ως ήρωας. Μετά από ένα τέτοιο άυλο γέρα, μόνο ο Κότινος μπορεί να σταθεί ως χειροπιαστό αντίστοιχο για τον νικητή.

Οι θεσμοί του αθλητικού Ολυμπιακού Αγώνα και της Ιερής Εκεχειρίας συνιστούν μέγιστες κατακτήσεις της αρχαϊκής κοινωνίας των Ηλείων, διαδικασίες οι οποίες σύντομα υιοθετήθηκαν από όλους τους Έλληνες και αργότερα από τον υπόλοιπο κόσμο. Τη θέση που καταλάμβαναν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στη συνείδηση των αρχαίων Ελλήνων συνόψισε με τη δύναμη της ποιητικής του γραφής ο Πίνδαρος, τον 5^ο αιώνα π.Χ., στον εξής στίχο: «Από τον Ήλιο λαμπρότερο τη μέρα φωτοπερίχυτο άστρο μη ζητήσεις στον έρημο αιθέρα, ούτε αγώνα πιο τρανό από τον ολυμπιακό να τραγουδήσεις»¹. [βλ. Εικ. 2]

¹ Πινδ. *Ολ.* I, 1-11 (μτφρ. Λαζανάς 2001).

Χερσαίοι και θαλάσσιοι δρόμοι χρησιμοποιήθηκαν κατά την αρχαιότητα για την τέλεση του μεγάλου προσκυνήματος των Ελλήνων προς τιμήν του Διός, που βρίσκεται αναλογία στην *Ιεραποδημία* των χριστιανών, το μεγάλο προσκυνηματικό ταξίδι στους Αγίους Τόπους², ή το *Χατζ* των μουσουλμάνων στη Μέκκα³. Είναι βέβαια οι ίδιοι δρόμοι που, αιώνες πριν από τη γέννηση των αγώνων, χάραξαν και καθιέρωσαν για τις μετακινήσεις τους οι προϊστορικοί άνθρωποι της εύφορης πεδιάδας της βορειοδυτικής Πελοποννήσου, πριν και μετά τη μόνιμη εγκατάστασή τους στον τόπο αυτό. Ακολουθώντας τους ίδιους δρόμους ήλθαν εδώ οι Καύκωνες, οι Λέλεγες, οι Μινύες της Θήβας, οι Κρήτες, οι Θεσσαλοί και βέβαια τα αιτωλοδωρικά φύλα που, έπειτα από την κάθοδο του 11^{ου} αιώνα π.Χ., ενώθηκαν με τους Επειούς, τους παλαιότερους κατοίκους, σχηματίζοντας το κράτος των Ηλείων. [βλ. Εικ. 3]

Αυτήν την εποχή, η Ήλιδα αναδύεται ως σημαντικό κέντρο εξουσίας στην κοιλάδα του Πηνειού ποταμού και όλης της βορειοδυτικής Πελοποννήσου, περιοχή που οι αρχαίες πηγές ονομάζουν Κοίλη Ήλιδα. Γρήγορα, η Ήλιδα καταλαμβάνει τις όμορες σε αυτήν περιοχές συμπεριλαμβανομένης της γειτονικής προς νότον Πισάτιδας. Ο βασιλιάς της Ίφιτος, έπειτα από σχετικό χρησμό, αναδιοργανώνει την ξεχασμένη πανήγυρη που ο πρόγονός του Όξυλος είχε οργανώσει στο χώρο της Ιερής Άλτης σε ανάμνηση παλαιότερων τελετών και γεγονότων της μυθικής εποχής. Έτσι κάπως αρχίζει η ιστορία των Αγώνων⁴. [βλ. Εικ. 4]

Με τη βεβαιότητα ότι η μετακίνηση ανθρώπων και η διακίνηση αγαθών κατά την αρχαιότητα, όπως και σε κάθε εποχή άλλωστε, διεξαγόταν σε μεγάλο ποσοστό μέσω των θαλασσίων οδών⁵, είναι εύλογο το συμπέρασμα ότι όσα συντελέστηκαν στα δύο κέντρα, το αστικό της Ήλιδας και το θρησκευτικό της Ολυμπίας οφείλονται, εν πολλοίς, στη γειννίαση της Ηλείας με τη θάλασσα και, συγκεκριμένα, στην ύπαρξη και λειτουργία των σημανόντων, διαχρονικών λιμανιών της Κυλλήνης και της Φειάς που και σήμερα ακόμα συνιστούν πύλες εξυπηρέτησης της κίνησης αυτής.

Κατά την αρχαιότητα, οι δύο πόλεις και λιμάνια της Κυλλήνης και της Φειάς παρουσίαζαν, κατά κύριο λόγο τους θερινούς μήνες, φυσιολογική κίνηση. Ωστόσο, η εικόνα άλλαζε το καλοκαίρι της ολυμπιακής χρονιάς, καθώς πλησίαζε η εποχή της τέλεσης των Αγώνων. Τα δύο λιμάνια υποδέχονταν πλήθη Ελλήνων που προσέρχονταν αθρόα στην ιερή γη της Ηλείας με πλοία της εποχής και με προέλευση την ηπειρωτική Ελλάδα και τις πολυάριθμες αποικίες ανά την Μεσόγειο, προκειμένου να τιμήσουν τον Δία, τον κοινό τους θεό. Οπωσδήποτε,

² Βλ. Χρυσχοϊδης 2003, 99.

³ Βλ. Εγκυκλοπαίδεια Britannica (<http://www.britannica.com/topic/hajj>).

⁴ Πaus. V 4, 5-6. Πρβλ. Παπαχατζής 1982, 202 σημ. 2-3.

⁵ Η αρχαιότερη κοινά αποδεκτή μέσω αρχαιολογικών ευρημάτων ένδειξη ναυσιπλοΐας στη Μεσόγειο ανάγεται στο τέλος της Παλαιολιθικής Εποχής (9η χιλιετία π.Χ.) και αφορά μεταφορά οψιδιανού από τη Μήλο στο σπήλαιο Φράχθι της Αργολίδας. Βλ. Ντάρλας 2012, 23.

οι εκατοντάδες στην αρχή και αργότερα χιλιάδες των προσκυνητών έφεραν μαζί τους στο ιερό τα πολύτιμα, μικρά ή μεγαλύτερα, αφιερώματα, και μαζί με αυτά, ποικίλα άλλα αγαθά, ζώα, εμπορεύματα και είδη προς κατανάλωση. Εννοείται πως τα μεγέθη του επιβατικού και εμπορικού όγκου που διακινούνταν μέσω των θαλασσίων οδών αυξάνονταν προοδευτικά, ακολουθώντας την εξέλιξη και πρόοδο της ναυπηγικής τέχνης και της ναυσιπλοΐας και την προοδευτικά μεγεθυνόμενη φήμη και αίγλη των Ολυμπιακών Αγώνων. [βλ. Εικ. 5]

Η Κυλλήνη, κατά το μεγαλύτερο διάστημα της αρχαιότητας, λειτούργησε ως επίνειο της Κοΐλης Ήλιδας. Όπως μαρτυρεί ο Πausanias⁶, ο βολικός και απάνεμος όρμος της, ενισχυμένος από προβλήτες, προσέφερε προστασία στα πλοία από νοτιοδυτικούς ανέμους. Χάρη σε αυτό το φυσικό πλεονέκτημα, φαίνεται πως από την αρχαιότητα και μέχρι τη σύγχρονη εποχή η θέση δεν έπαψε να χρησιμοποιείται για τον ελλμενισμό πλοίων.

Ήδη από τα ομηρικά χρόνια και πιθανότατα και πριν, δίπλα στο λιμάνι αναπτύχθηκε κώμη που έλαβε το όνομα Κυλλήνη, πιθανόν από Αρκάδες που κατέβηκαν από το όρος Κυλλήνη της Κορινθίας, γνωστό σήμερα ως όρος Ζήρεια⁷. Ο Όμηρος δεν αναφέρει την Κυλλήνη στον *Νηών Κατάλογό* του. Ωστόσο, η ύπαρξη της πόλης επιβεβαιώνεται από τον ίδιο⁸, όταν αναφέρει τον κυλλήνιο Ωτο ως αρχηγό της πολεμικής αποστολής των σαράντα πλοίων με τα οποία συμμετείχαν οι Επειοί, δηλαδή οι Ηλείοι των ομηρικών χρόνων, στην εκστρατεία κατά της Τροίας.

Η πόλη – λιμάνι της Κυλλήνης αναφέρεται στις πηγές ως τόπος διεξαγωγής γεγονότων που σχετίζονται με τον Πελοποννησιακό Πόλεμο (431-404 π.Χ.). Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, η Κυλλήνη υπέφερε κατά το β' μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ. από σοβαρές καταστροφές ως αποτέλεσμα λεηλασιών εις βάρος των Ηλείων, την πρώτη φορά από τους Κερκυραίους, μετά τη ναυμαχία της Λευκίμμης (435 π.Χ.)⁹, και τη δεύτερη από τους Σπαρτιάτες, μετά τη λήξη του Πελοποννησιακού Πολέμου (400-399 π.Χ.)¹⁰, οι οποίοι κατεδάφισαν τα τείχη της πόλης, καθώς οι Ηλείοι βρέθηκαν με το στρατόπεδο των ηττημένων. Στα ελληνιστικά χρόνια οι Ηλείοι, όπως μας πληροφορεί ο Πολύβιος¹¹, οχύρωσαν ξανά την Κυλλήνη για την αντιμετώπιση του Φιλίππου Ε', η τύχη της οποίας συνδέθηκε με τις περιπέτειες της πρωτεύουσας Ήλιδας¹².

⁶ Πaus. VI 26, 4.

⁷ Βλ. Παπανδρέου 1991, 95 (= 1924).

⁸ Ομ. *Ιλ.* XV 518.

⁹ Θουκ. I 30.

¹⁰ Ξεν. *Ελλ.* III 2, 30.

¹¹ Πολύβ. V 3, 1.

¹² Βλ. Παπανδρέου 1991, 95 (= 1924).

Σημαντικές πληροφορίες για την Κυλλήνη αντλούμε από τους γεωγράφους και περιηγητές των ρωμαϊκών χρόνων. Ο Στράβων μας πληροφορεί ότι στην εποχή του η κόμη δεν ήταν μεγάλη και ότι απείχε εκατόν είκοσι στάδια (περίπου 23 χιλιόμετρα) από την πρωτεύουσα Ήλιδα¹³. Ως άξιο λόγου αναφέρει μόνο το άγαλμα του Ασκληπιού, έργο του Κολώτη, μαθητή του Φειδία, φτιαγμένο από ελεφαντοστό. Ο Παυσανίας, ενάμιση αιώνα αργότερα, επιβεβαιώνει την απόσταση μεταξύ Κυλλήνης και Ήλιδας¹⁴ και αναφέρεται σε ιερό της Αφροδίτης και του Ασκληπιού, ενώ διασώζει την πληροφορία περί λατρείας και τιμών που απέδιδαν οι πολίτες της Κυλλήνης στον Ερμή, στον οποίο είχαν αφιερώσει άγαλμα με τη μορφή όρθιου ανδρικού μορίου. [βλ. Εικ. 6]

Στα χρόνια που ακολούθησαν τις Σταυροφορίες, το λιμάνι της Κυλλήνης αποκτά ξανά μεγάλη αίγλη. Πάνω στα λείψανα των αρχαίων εγκαταστάσεων και με τη συνχή επανάχρηση οικοδομικού υλικού που υπήρχε *in situ*, ο Γοδεφρείδος Β΄ Βύλλεαρδουίνος, ηγεμόνας των Φράγκων κατακτητών, ίδρυσε την *Clarentia*, γνωστή στους βυζαντινούς και ως «Γλαρέντζα», το επίνειο της Ανδραβίδας, πρωτεύουσας του περίφημου στα μεσαιωνικά χρόνια πριγκιπάτου της Αχαΐας¹⁵. [βλ. Εικ. 7]

Αρχαιολογικά κατάλοιπα της Κυλλήνης, δυστυχώς, δεν διατηρήθηκαν παρά μόνο ελάχιστα¹⁶. Αυτός ήταν και ο λόγος που οδήγησε ορισμένους ερευνητές να τοποθετήσουν την Κυλλήνη βορειότερα, στο σημερινό ακρωτήριο της Υρμίνης, στη λιμνοθάλασσα του Κοτυχίου, χωρίς ωστόσο η εκδοχή αυτή να έχει κερδίσει έδαφος. Τυχαία ευρήματα, όπως ένας σπόνδυλος δωρικού κίονα από πωρόλιθο, μια επιτύμβια στήλη, τμήμα αττικού αγγείου κ.ά., επιβεβαιώνουν τη θέση της αρχαίας πόλης και των λιμενικών εγκαταστάσεων στην περιοχή που βρίσκεται 500 μέτρα βόρεια του σύγχρονου λιμανιού της Κυλλήνης. Η ανακοίνωση των πορισμάτων του ενάλιου διεπιστημονικού ερευνητικού προγράμματος που βρίσκεται σε εξέλιξη από το 2007 σε συνεργασία με το Φινλανδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και με Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, θα φωτίσουν το πλούσιο ιστορικό και αρχαιολογικό παρελθόν των λιμενικών εγκαταστάσεων της Κυλλήνης¹⁷. [βλ. Εικ. 8]

Η Φειά ή Φεά στον σημερινό κόλπο του Αγίου Ανδρέα αποτελούσε κατά την αρχαιότητα το επίνειο της Πισάτιδας και βόρειο όριό της με την Κούλη Ήλιδα. Όταν η Ήλιδα υπέταξε την Πίσα και τις άλλες πόλεις ως περιοικίδες, η

¹³ Στράβ. VIII 3, 4.

¹⁴ Παυσ. VI 26, 4.

¹⁵ Βλ. Αθανασούλης 2005, 21.

¹⁶ Βλ. Παπαχατζής 1982, 412.

¹⁷ *Kyllene Harbour Project*: <http://www.finninstitute.gr/en/kyllene>.

Φειά μετατράπηκε στο δεύτερο σε σπουδαιότητα λιμάνι του ηλειακού κράτους μετά την Κυλλήνη¹⁸.

Η Φειά κατά την ομηρική εποχή ήταν πόλη τειχισμένη. Κάτω από τα τείχη της, σύμφωνα με τον Όμηρο, έλαβε χώρα η σύγκρουση των Πυλίων υπό τον Νέστορα με τους Αρκάδες¹⁹. Στην Οδύσσεια, ο Τηλέμαχος συναντά τη Φειά κατά το ταξίδι της επιστροφής του από την Πύλο στην Ιθάκη²⁰. Φαίνεται πως η Φειά αποτελούσε σπουδαίο αναγνωριστικό στοιχείο για τη ναυσιπλοΐα στο Ιόνιο και για τα ταξίδια προς τις ελληνικές πόλεις της Κάτω Ιταλίας.

Στα χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου, το λιμάνι της Φειάς επίσης αποτέλεσε το σκηνικό συγκρούσεων μεταξύ των αντίπαλων παρατάξεων²¹, ενώ με τη λήξη του δοκίμασε την ίδια τύχη με την Κυλλήνη, χάνοντας τα τείχη του ως ταπεινωτικό όρο που επέβαλαν στους Ηλείους οι νικητές του πολέμου Λακεδαιμόνιοι²².

Η απόσταση μεταξύ Φειάς και Ολυμπίας προσδιορίζεται από τον Στράβωνα στα 120 στάδια²³. Ο Πανσανίας, ωστόσο, δεν αναφέρεται στη Φειά παρά μόνο περιγράφοντας πολεμική σκηνή στη λάρνακα του Κυψέλου που είδε στην Ολυμπία με θέμα τη σύγκρουση Πυλίων - Αρκάδων²⁴. Ίσως, η αποσιώπηση της Φειάς στον Πανσανία δείχνει ότι στα χρόνια του η πόλη και το λιμάνι είχαν παρακμάσει. [βλ. Εικ. 9]

Η Φειά ήταν εκτεταμένη και αραιοκατοικημένη, όπως προκύπτει από τα σωζόμενα λείψανα. Στα κλασικά χρόνια, η κόμη καταλάμβανε όλη την επιφάνεια του ακρωτηρίου Ιχθύς, πλησιάζοντας στα βόρεια τον σημερινό οικισμό της Σκαφιδιάς, στο μέρος όπου ο μικρός ποταμός με την αρχαία ονομασία Ιάρδανος χύνεται στο Ιόνιο. Στην κορυφή του λόφου βρισκόταν η ακρόπολη της Φειάς, εκεί όπου σήμερα σώζονται τα λείψανα του μεσαιωνικού οχυρού, γνωστό στις πηγές ως Ποντικόκαστρο, λόγω της ομοιότητας της κάτοψης του λόφου με ποντικό. Πρόκειται για κάστρο ιδρυμένο στη βυζαντινή εποχή, πάνω στα λείψανα της αρχαίας ακρόπολης που αργότερα καταλήφθηκε από τους φράγκους κατακτητές.

Σήμερα, η ακτή και ο πυθμένας του κόλπου του Αγίου Ανδρέα εμφανίζει τεράστια ρήγματα που δείχνουν τις σημαντικές γεωλογικές μεταβολές και μεταμορφώσεις που σημειώθηκαν μέσα στο πέρασμα των αιώνων από την έντονη σεισμική δραστηριότητα στην περιοχή. Πιθανόν σε αυτή οφείλεται ο καταποντισμός της Φειάς και των λιμενικών της εγκαταστάσεων. Ο αρχαιολόγος

¹⁸ Βλ. Παπαχατζής 1982, 390 λεζάντα φωτογραφίας αρ. 354.

¹⁹ Ομ. *Ιλ.* VII 135.

²⁰ Ομ. *Οδ.* XV 297.

²¹ Θουκ. II 25, VII 31, 1.

²² Ξεν. *Ελλ.* III 2, 30.

²³ Στράβ. VIII 3, 12.

²⁴ Πανσ. V 18, 6.

Ν. Γιαλούρης, εμβριθής γνώστης της ιστορίας της Ηλείας, πραγματοποίησε στα τέλη της δεκαετίας του 1950 υποθαλάσσια και παράκτια έρευνα στον κόλπο της Φειάς, η οποία απέδωσε πλούσια και ποικίλα αρχαιολογικά ευρήματα²⁵. Σύμφωνα με αυτήν, τα οικοδομικά λείψανα εντοπίζονται σε όλο τον κόλπο, μέχρι και 200 μέτρα από την ακτή και σε βάθος μέχρι 5 μέτρα. Μεταξύ των ενάλιων αρχαίων καταλοίπων που εντοπίστηκαν, συγκαταλέγονται πολλά αρχιτεκτονικά μέλη, όπως ορθοστάτες, σπόνδυλοι κιόνων δωρικού και ιωνικού ρυθμού καθώς και κιονόκρανα, ορισμένα εκ των οποίων ανασύρθηκαν.

Τη διαχρονικότητα της θέσης αποδεικνύει η εύρεση θραυσμάτων αγγείων όλων των εποχών, από τη μυκηναϊκή μέχρι την ύστερη ρωμαϊκή εποχή, τόσο εντός της θαλάσσης όσο και στην ξηρά. [βλ. Εικ. 10]

Άξια αναφοράς είναι τα δυο κυκλαδίτικα ειδώλια, χρονολογούμενα στα τέλη της 3^{ης} χιλιετίας, τα οποία, όπως επισημαίνει ο Ν. Γιαλούρης, υποδηλώνουν τη χρήση του λιμανιού ήδη από αυτή την εποχή, αλλά και τις σχέσεις της δυτικής Πελοποννήσου με το Αιγαίο και τον Κυκλαδικό πολιτισμό. Ταυτόχρονα, στη νησίδα Τηγάνι οι έρευνες απέδωσαν κατάλοιπα από τους κλασικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους²⁶. Ωστόσο, επειδή μας λείπει μεγάλο κομμάτι της εικόνας που παρουσίαζε η Φειά, τόσο στην αρχαιότητα όσο και στα μεσαιωνικά χρόνια, είναι αναγκαία η έναρξη σύγχρονης, συστηματικής έρευνας του σημαντικού αυτού τόπου, σε ξηρά και θάλασσα.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και ο ρόλος των λιμανιών της Κυλλήνης και της Φειάς

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια, τον όγδοο μήνα του ημερολογίου των Ηλείων, την πρώτη Πανσέληνο, μετά το θερινό ηλιοστάσιο. Από την αναδιοργάνωση τους το 776 π.Χ. μέχρι και το 684 π.Χ. οι Ολυμπιακοί Αγώνες διαρκούσαν μια ημέρα. Σταδιακά ως την κλασική εποχή τα αγωνίσματα αυξήθηκαν σε δεκαοκτώ, και έτσι αυξήθηκε αντίστοιχα σε πέντε ημέρες η διάρκεια της ολυμπιακής γιορτής. [βλ. Εικ. 11]

Η Ήλιδα, πρωτεύουσα του κράτους των Ηλείων στην εύφορη κοιλάδα της Ήλιδας, δίπλα στον Πηνειό ποταμό, και η Ολυμπία, με το Ιερό του Διός ιδρυμένο στη συμβολή του Αλφειού με τον Κλαδέο, μοιράζονταν το βάρος της διεξαγωγής του κορυφαίου θρησκευτικού, πολιτικού και αθλητικού γεγονότος. Στην οικοδομική εξέλιξη τόσο της πρωτεύουσας όσο και του Ιερού αποτυπώνεται η προοδευτική άνθηση, διάδοση και απήχηση των Ολυμπιακών Αγώνων μέσα στο πέρασμα των αιώνων. Όπως είναι γνωστό, στην Ήλιδα, ένα μήνα πριν από την έναρξη των αγώνων, συνέρρεαν οι αθλητές από όλο τον ελληνικό κόσμο, προκειμένου να προπονηθούν στα δύο γυμνάσια και την παλαίστρα της. Από τους ελλανοδίκες, τους κριτές των αγώνων, κατατάσσονταν σε ομάδες κατά ηλικία και αγώνισμα και κρίνονταν αν είχαν προετοιμαστεί σκληρά στην πατρίδα

²⁵ Βλ. Γιαλούρης 1957, 36-42.

²⁶ Βλ. Γιαλούρης 1957, 42.

τους, ώστε να λάβουν μέρος στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Κατά τον μήνα των προπονήσεων στην Ήλιδα, οι αθλητές συνέρχονταν από τις κακουχίες του ταξιδιού, είτε αυτό ήταν θαλάσσιο, είτε ηπειρωτικό. Δύο μέρες πριν από την έναρξη των αγώνων σχηματιζόταν η Ιερά Πομπή και ξεκινούσε τη μεγαλοπρεπή πορεία της προς την Ολυμπία. Επικεφαλής της πομπής ήταν οι ιερείς, οι ελλανοδίκες και οι αξιωματούχοι της Ήλιδας καθώς και οι θεωρίες, οι επίσημες αντιπροσωπείες των ελληνικών πόλεων. Ακολουθούσαν οι αθλητές, οι προπονητές και λοιποί συνοδοί τους, οι κήρυκες και οι σαλπικτές. Τον κύριο όγκο της πομπής αποτελούσαν οι πολίτες της Ήλιδας και οι πολυάριθμοι ξένοι προσκυνητές που κουβαλούσαν μαζί τους αφιερώματα, πλούσιες προσφορές και ζώα προς θυσία²⁷. [βλ. Εικ. 12]

Για τη μετάβασή τους αυτή, διάρκειας δύο ημερών, ακολουθούσαν την Ιερά Οδό, την πεδινή διαδρομή μήκους 300 συνολικά σταδίων (57 περίπου σημερινών χιλιομέτρων), που συνέδεε τη μητρόπολη του ολυμπισμού Ήλιδα με την Ιερή Άλτη. Στην επικράτεια του αρχαίου δήμου των Λετρίνων, κοντά στη σημερινή κοινότητα του Αγίου Ιωάννη Πύργου, η Ιερά Οδός συναντούσε τον δρόμο που οδηγούσε στο λιμάνι της Φειάς²⁸. Οι Λετρίνοι ήταν η κώμη όπου η Πομπή διανυκτέρευε, οπότε δινόταν η δυνατότητα στους ξένους προσκυνητές που κατέφθαναν διαρκώς με πλοία στο λιμάνι της Φειάς να ενσωματωθούν σε αυτήν. Την επομένη ημέρα, η Ιερά Πομπή ανασυντασσόταν και ενισχυμένη με τα νέα μέλη της συνέχιζε και ολοκλήρωνε τη μετάβασή της στην Ολυμπία, γεγονός που σηματοδοτούσε την έναρξη μιας ακόμη Ολυμπιάδας.

Ήδη από τους πρώιμους χρόνους καθιέρωσής τους, οι Αγώνες έγιναν δημοφιλείς. Πέραν των αυτοχθόνων, χιλιάδες προσκυνητών προσέρχονταν στο μεγάλο πανελλήνιο κάλεσμα της Ολυμπίας, ώστε να ζήσουν από κοντά τη συγκίνηση των τελετών και των αγώνων σε μια εποχή που τα ταξίδια ήταν δύσκολα, πολυήμερα, επικίνδυνα αλλά και δαπανηρά. [βλ. Εικ. 13]

Βάσει των διαστάσεων του Σταδίου και του Ιπποδρόμου της Ολυμπίας και της εκτιμώμενης χωρητικότητας τους, υπολογίζεται πως στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. οι ανωτέρω εγκαταστάσεις υποδεχόταν περίπου 24.000 θεατές, ενώ από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. και έπειτα μπορούσαν να φιλοξενήσουν πάνω από 40.000 θεατές²⁹. [βλ. Εικ. 14]

Μεγάλο πλήθος τόσο αθλητών όσο και επισκεπτών, κυρίως αυτοί που δεν προέρχονταν από την ηπειρωτική Ελλάδα, επέλεγαν το από θαλάσσης ταξίδι με πλοίο και έφταναν στην Ήλιδα και την Ολυμπία μέσω των λιμανιών της Κυλλήνης και της Φειάς. Το θαλάσσιο ταξίδι για οποιοδήποτε σκοπό περιοριζόταν στους καλοκαιρινούς μήνες, από τον Μάιο ως τον Οκτώβριο, όταν

²⁷ Βλ. Γιαλούρης 1982, 128.

²⁸ Βλ. Παπανδρέου 1991, 109 (= 1924).

²⁹ Βλ. Crowther 2001, 38.

οι καιρικές συνθήκες ήταν σταθερές και οι άνεμοι ευνοϊκοί³⁰. Για να προσεγγίσει κανείς τα λιμάνια της Κυλλήνης και της Φειάς από τις πόλεις στα παράλια της Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου, έπρεπε να ταξιδεύει ημέρες ίσως και εβδομάδες³¹. Τη διάρκεια του ταξιδιού καθόριζαν κυρίως οι καιρικές συνθήκες, αλλά και άλλοι παράγοντες, όπως η πειρατεία και η διαθεσιμότητα των πλοίων. [βλ. Εικ. 15]

Οι περισσότεροι ταξίδευαν με εμπορικά πλοία, δεδομένου ότι δεν υπήρχαν επιβατηγά που να εκτελούν προγραμματισμένα δρομολόγια. Όσοι ήθελαν να ταξιδέψουν έπρεπε να κατεβούν στο λιμάνι και να περιμένουν να βρεθεί πλοίο που θα κατευθυνόταν στο λιμάνι που ήθελαν να πάνε ή σε κάποιο ενδιάμεσο, όπου θα εύρισκαν πλοίο για τον τελικό τους προορισμό³². Ωστόσο, δεν αποκλείεται η χρήση ιδιόκτητων πλοίων, κυρίως από ευκατάστατους επισκέπτες και αθλητές, όπως ο Φάυλλος³³ από τον Κρότωνα της Καλαβρίας, ο οποίος μάλιστα είχε νικήσει τρεις φορές στα Πύθια.

Τα εμπορικά πλοία της κλασικής εποχής είχαν κατά μέσο όρο περίπου τριάντα μέτρα μήκος και ήταν ικανά να μεταφέρουν φορτίο βάρους εκατό τόνων. Οι ναυβάτες, δηλαδή οι επιβάτες και οι υπηρέτες, κοιμόνταν στο κατάστρωμα, αφού μόνο ο καπετάνιος και ο πλοιοκτήτης, που συνήθως ήταν και ο έμπορος του φορτίου, είχαν στη διάθεσή τους στεγασμένους χώρους για να προστατεύονται κάπως από τα καιρικά φαινόμενα. Πριν από την επιβίβασή τους είχαν πληρώσει τον απαιτούμενο ναύλο, το αντίτιμο της μεταφοράς τους, και είχαν εξασφαλίσει τη συνήθως ξηρά τροφή που θα χρειάζονταν καθ'όλη τη διάρκεια του ταξιδιού, καθώς σπάνια μαγείρευαν πάνω στο πλοίο. Το νερό και το κρασί το εξασφάλιζαν από τους αμφορείς που κουβαλούσαν τα εμπορικά πλοία στα αμπάρια τους³⁴.

Οι κίνδυνοι του θαλάσσιου ταξιδιού ήταν πολλοί³⁵ και στη μακρά διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων έχουν από τις πηγές αναφερθεί διάφορα ατυχή συμβάντα, όπως το ναυάγιο του πλοίου που μετέφερε την επίσημη αποστολή των Συρακουσών στους Ολυμπιακούς Αγώνες κατά το ταξίδι της επιστροφής της³⁶ τον 4^ο αιώνα π.Χ. Μεγάλος ήταν και ο φόβος της πειρατείας, παρόλο που οι ταξιδιώτες με προορισμό τους την Ολυμπία προστατεύονταν από την Ιερή Εκεχειρία. Στα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. ο Αθηναίος Φρόνων έπεσε θύμα πειρατείας καθώς ταξίδευε για την Ολυμπία, προκειμένου να παρακολουθήσει

³⁰ Ησ. *Εργ.* 624-684.

³¹ Βλ. Biliç 2009, 116-132.

³² Βλ. Τζαμτζής 2003, 56.

³³ Ηρόδοτ. VIII 47.

³⁴ Βλ. Τζαμτζής 2003, 52.

³⁵ Ωστόσο, το δια της ξηράς ταξίδι μπορούσε να αποβεί περισσότερο επικίνδυνο. Βλ. Casson 2003.

³⁶ Διόδ. XIV 109, 1-4.

τους αγώνες³⁷, ενώ αρκετούς αιώνες αργότερα, το 72 π.Χ., ο διάσημος αθλητής Ατυάνας από το Αδραμύτιο δολοφονήθηκε από πειρατές³⁸. Γι' αυτό, οι διοργανωτές και κριτές των αγώνων δέχονταν ως λόγους για την καθυστερημένη προσέλευση στους αγώνες μόνο την ασθένεια, την πειρατεία ή το ναυάγιο. Ένας Αιγύπτιος αθλητής, ο Απολλώνιος, ισχυρίστηκε ότι αντίθετοι άνεμοι κράτησαν καθηλωμένο το πλοίο του στις Κυκλάδες³⁹, προσπαθώντας να εξαπατήσει τους κριτές για τον λόγο της καθυστερημένης προσέλευσής του στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ένας άλλος, όμως, αθλητής από την Αλεξάνδρεια τον κατήγγειλε, λέγοντας ότι η πραγματική αιτία της καθυστέρησης ήταν ότι ο Απολλώνιος συμμετείχε σε άλλους αγώνες στην Ιωνία. Η περίφημη *rex romana* που ο Αύγουστος επέβαλε στη Μεσόγειο μετά τη ναυμαχία στο Άκτιο (31 π.Χ.) κατάφερε να εξαλείψει το πρόβλημα της πειρατείας που αποτελούσε θεσμό στη Μεσόγειο από τα αρχαία χρόνια.

Η Κυλλήνη και η Φειά, πέραν των συνηθισμένων αναγκών του διαμετακομιστικού εμπορίου και της συγκοινωνίας του κράτους των Ηλείων, είχαν να αντιμετωπίσουν κάθε τέσσερα χρόνια το μεγαλύτερο μέρος των τεραστίων αναγκών που δημιουργούσε η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Δύο μαρτυρίες μπορούν ενδεικτικά να μας δώσουν μια εικόνα σχετικά με τα υπερβολικά μεγέθη που διεκπεραιώνονταν μέσω των δύο λιμανιών της Ηλείας. Στην 91^η Ολυμπιάδα, το 416 π.Χ., ο Αθηναίος Αλκιβιάδης δαπανώντας τεράστια ποσά παρουσίασε επτά τέθριππα στους αγώνες της Ολυμπίας κερδίζοντας πρώτη, δεύτερη και τέταρτη νίκη⁴⁰. Το άλλο γεγονός αφορά τον ούτως ή άλλως υπερβολικό ως ιδιοσυγκρασία και προσωπικότητα Ρωμαίο αυτοκράτορα Νέρωνα, ο οποίος κατέφτασε στην Ολυμπία με τη συνοδεία του αποτελούμενη από 5000 νέους και δούλους και έλαβε μέρος στην 211^η Ολυμπιάδα του 67 μ.Χ.⁴¹.

Αν ανασυνθέσουμε την εικόνα που παρουσίαζαν τα δύο λιμάνια, μπορούμε να φανταστούμε ότι ήταν κατελημμένα από πλοία που είχαν αποβιβάσει ανθρώπους, ζώα και εμπορεύματα, καθώς και πολύτιμα αφιερώματα με προορισμό τους την Ήλιδα και το Ιερό της Ολυμπίας. Ενδεικτική για το είδος, τον όγκο και τη μεγάλη διασπορά των τόπων προέλευσης των προϊόντων που διακινούνταν μέσω των λιμανιών είναι η αναφορά του Αθήναιου στους Δειπνοσοφιστές⁴², ο οποίος περιγράφει τα προϊόντα που διακινούνταν με τα πλοία: «...από την Κυρήνη βλαστάρια και βοδινά δέρματα, από τον Ελλήσποντο σκουμπριά και κάθε είδος παστό ψάρι, από τη Θεσσαλία μπούτια και πλευρά βοδινά, από τις Συρακούσες χοιρινά και τυρί, από την Αίγυπτο πανιά για τα πλοία

³⁷ Βλ. Crowther 2001, 42.

³⁸ όπως υποσημ. αρ. 35.

³⁹ Πaus. V 21, 12-14.

⁴⁰ Θουκ. VI 16, 1 ff., [Ανδ.] Κατά Αλλ. [IV] 26-31, Ισοκρ. Περί του ζεύγ. [XVI] 32-34, Πλουτ.

Αλλ. 12, 2.

⁴¹ Βλ. Mouratides 1985, 17.

⁴² Αθ. I 49.

και πάπυρους, από τη Συρία λιβάνι, από την Κρήτη θεόρατα κυπαρίσσια, από τη Λιβύη ελεφαντόδοντα, από τη Ρόδο σταφίδες και γλυκά σύκα...». Δεδομένης της σπουδαιότητας των Ολυμπιακών Αγώνων και του ενδιαφέροντος που συγκέντρωναν, μπορούμε να υποθέσουμε ότι πολλά από τα παραπάνω προϊόντα κατέφθαναν και στα δύο λιμάνια της Ηλείας με εμπορικά πλοία, ώστε να διατεθούν προς πώληση και κατανάλωση στους πολυάριθμους και κάθε προέλευσης συντελεστές και συμμετέχοντες της μεγάλης αυτής γιορτής.

Το καλοκαίρι της τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων και για έναν μήνα τουλάχιστον, οι αποβάθρες των λιμανιών, αλλά και τα στενά μέσα στις μικρές πόλεις της Κυλλήνης και Φειάς θα έσφυζαν από ζωή και κίνηση. Όπως και αλλού, έτσι και στα δύο λιμάνια της Ηλείας θα υπήρχαν στοές και αποθήκες για τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων και την αγοραπωλησία των διαφόρων προϊόντων που προορίζονταν τόσο για εισαγωγή όσο και για εξαγωγή. Στο λιμάνι του Πειραιά, υπήρχε το Δείγμα, η περίφημη Μακρά Στοά, το μέρος όπου οι Αθηναίοι αλλά και οι ξένοι έμποροι παρουσίαζαν δείγμα των προϊόντων τους. Από τα δύο ηλιακά λιμάνια, τέλος, δεν πρέπει να έλλειπαν οι νεώσοικοι, δηλαδή τα στεγασμένα υπόστεγα στην ακτή για τη στέγαση των ανελκυσμένων σκαφών, όπως και τα νεώλκεια, το μέρος του λιμανιού για την επισκευή και ναυπήγηση πλοίων⁴³.

Εκτός από τους δούλους που ήταν φυσικό να υπάρχουν στο λιμάνι για τις φορτοεκφορτώσεις ή τη συντήρηση και επισκευή των πλοίων, οι αγοραπωλησίες που λάμβαναν χώρα έκαναν απαραίτητους τους «δανειστές», γνωστοί ως τραπεζίτες, οι οποίοι κάθονταν πίσω από τραπεζία σε καίρια πόστα στο λιμάνι και ήταν αυτοί που μπορούσαν να διαθέσουν κεφάλαια ή εγγυήσεις για τη ναύλωση πλοίων για οποιοδήποτε σκοπό. Άλλοι συντελεστές των οικονομικών δραστηριοτήτων στα λιμάνια ήταν οι αργυραμοιβοί, οι οποίοι αντάλλασσαν τα νομίσματα που έφερναν μαζί τους οι επισκέπτες και οι έμποροι με τα ντόπια ή το αντίθετο. Υπήρχαν βέβαια και νομίσματα που ήταν διεθνώς αποδεκτά στις συναλλαγές, όπως οι γλαύκες, το νόμισμα των Αθηνών.

Στην Ηλεία, το καλοκαίρι των Ολυμπιακών Αγώνων και για όσο διάστημα αυτοί διαρκούσαν, τα κάθε μεγέθους και είδους πλοία παρέμεναν αγκυροβολημένα, περιμένοντας να μεταφέρουν με τη λήξη τους όλους τους επιβάτες πίσω στην πατρίδα τους και μαζί με αυτούς διάφορα γεωργικά προϊόντα των Ηλείων, όπως τη βύσσο, φημισμένο είδος λιναριού που καλλιεργούσαν στην εύφορη πεδιάδα της Κοΐλης Ήλιδας, και άλλα αγροτικά και βιοτεχνικά είδη. Οπωσδήποτε, το πολυτιμότερο «φορτίο» ορισμένων πλοίων, καθώς απέπλεαν από την Κυλλήνη ή την Φειά, ήταν ο Κότινος, και σημαντικότερος επιβάτης ο Ολυμπιονίκης κάτοχός του, είτε επρόκειτο για τον

⁴³ Το επάγγελμα του ναυπηγού γνώρισε άνθηση κατά τον 5^ο αιώνα, όταν στην Ηλεία κατασκευάζονταν πλοία πολεμικά και άλλα για τη σύμμαχό της Σπάρτη. Βλ. Γιαλούρης 1996, 137.

Μίλωνα από τον Κρότωνα, τον Διαγόρα από τη Ρόδο, τον Θεαγένη από τη Θάσο και τόσους άλλους.

Το 393 μ.Χ., οι Ολυμπιακοί Αγώνες απαγορεύθηκαν με διάταγμα του Θεοδοσίου, όταν είχαν ήδη τελεστεί 293 Ολυμπιάδες. Μεσολάβησαν 1600 και πλέον χρόνια από τότε και, όπως είναι εύλογο, πολλά άλλαξαν. Στην εποχή μας, η Ολυμπία αποτελεί κορυφαίο αρχαιολογικό χώρο της Ελλάδος, μνημείο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Unesco. Όπως συνέβαινε στην αρχαιότητα, έτσι και σήμερα, το άλλοτε Ιερό του Διός δέχεται χιλιάδες επισκέπτες κάθε χρόνο από κάθε γωνιά του πλανήτη. Ο κύριος όγκος των επισκεπτών καταφθάνει στην Ολυμπία ακολουθώντας τον ίδιο δρόμο τον οποίο και στην αρχαιότητα επέλεγαν οι επισκέπτες της, αυτόν της θαλάσσης. [βλ. Εικ. 16]

Το αντιδιαμετρικό της Φειάς σύγχρονο λιμάνι του Κατακόλου, έπειτα από διακοπή αιώνων, υποδέχεται ξανά τους όχι και τόσο ταλαιπωρημένους χιλιάδες ταξιδιώτες που συμμετέχουν στις εβδομαδιαίας συνήθως διάρκειας κρουαζιέρες.

Χωρίς ίσως να το γνωρίζουν, οι ξένοι επισκέπτες θα ακολουθήσουν με τα πολυτελή πούλμαν τα χνάρια της αρχαίας διαδρομής από τη Φειά στην Ολυμπία και για λίγες μόνο ώρες θα φιλοξενηθούν στα ιερά χώματα της Ηλείας. [βλ. Εικ. 17]

Στο ίδιο λιμάνι θα επιστρέψουν και θα αναχωρήσουν για τους επόμενους προορισμούς τους, οι περισσότεροι έχοντας απολαύσει τη φύση και το κάλλος του ολυμπιακού τοπίου, κυρίως όμως αναγεννημένοι από το ολυμπιακό ιδεώδες, όπως και οι άνθρωποι της αρχαίας εποχής.

kantonopoulos@culture.gr

Βιβλιογραφία

- Αθανασούλης 2005: Δ. Αθανασούλης, *Γλαρέντζα*, Αθήνα.
- Βαλαβάνης 2004: Π. Βαλαβάνης, *Ιερά και αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα. Ολυμπία, Δελφοί, Ισθμία, Νεμέα*, Αθήνα, Αθήνα.
- Biliç 2009: T. Biliç, *The Myth of Alpheus and Arethusa and Open-Sea Voyages on the Mediterranean - Stellar Navigation in Antiquity*, «The International Journal of Nautical Archaeology» 38.1, 116-132.
- Casson 2003: L. Casson, *Το ταξίδι στον αρχαίο κόσμο*, Αθήνα (ελλην. μτφρ. Λ. Σταματιάδη, επιμ. Α. Φιλίππου, *Travel in the Ancient World*, London 1974).
- Γιαλούρης 1957: Ν. Γιαλούρης, *Δοκιμαστικά Έρευναι εις τον κόλπο της Φειάς Ηλείας*, «ΑΕφ» 96, 36-42.
- Γιαλούρης 1982: Ν. Γιαλούρης (επιμ.), *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα.
- Γιαλούρης 1996: Ν. Γιαλούρης, *Αρχαία Ηλις. Το λίκνο των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα.
- Crowther 2001: N. Crowther, *Visiting the Olympic Games in Ancient Greece: Travel and Conditions for Athletes and Spectators*, «International Journal of the History of Sport» 18.4, 37-52.
- Λαζανάς 2001: Β.Ι. Λαζανάς, *Πινδάρου Επίνικοι*, Αθήνα.
- Mouratides 1985: J. Mouratides, *Nero: The Artist, the Athlete and His Downfall*, «Journal of Sport History» 12.1, 5-20.
- Ντάρλας 2012: Ανδ. Ντάρλας, *Παλαιολιθική Περίοδος*, in *Αρχαιολογία: Πελοπόννησος*, επιμ. Α. Βλαχόπουλος, Αθήνα.
- Παπανδρέου 1991: Γ. Παπανδρέου, *Η Ηλεία δια μέσων των αιώνων*, Λεχαινά (= *Η Ηλεία δια μέσων των αιώνων*, Λεχαινά 1924).
- Παπαχατζής 1982: Ν. Παπαχατζής, *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις. Μεσσηνιακά και Ηλιακά*, Αθήνα.
- Τζαμτζής 2003: Α.Ι. Τζαμτζής, *Το θαλάσσιο ταξίδι στους αρχαίους χρόνους*, in *Το Ταξίδι: από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους*, επιμ. Ι. Βιγγοπούλου, Αθήνα, 47-57.
- Χρυσοχοϊδης 2003: Κρ. Χρυσοχοϊδης, *Ιερά 'Αποδημία. Το προσκυνηματικό ταξίδι στους 'Αγίους Τόπους στά μεταβυζαντινά χρόνια*, in *Το Ταξίδι: από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους*, επιμ. Ι. Βιγγοπούλου, Αθήνα, 99-1

Abstract

Continental roads and sea routes were used by Greeks throughout antiquity for their transportation towards and from the sacred state of Elis for the participation to the Olympic Games, the greatest festival in honor of Zeus. Escorting the official delegation and the athletes of their city, great number of pilgrims from all around the Hellenic world, carrying among their luggage valuable offerings and goods, were reaching the Olympic land with ships. The two ports of Kyllini and Pheia were the gates that they had to pass, moments before they experience the prodigious panhellenic event. Kyllini served as the port of Koile Elis and its capital. As reported by Pausanias, the convenient and sheltered bay of Kyllini, reinforced by piers, offered protection to ships from the southwesterly winds. This natural advantage explains why vessels moored at this site continuously, from antiquity to contemporary era. Pheia or Phea in today's Gulf of Agios Andreas was the seaport of the region of Pisa almost coinciding with its northern borders with Koile Elis. When Elis subjugated Pisa and other cities, the port of Pheia became the second most important port of the ancient state, after Kyllini. Despite the hazards described in the literary sources, such as the sinking of the ship carrying the official delegation of Syracuse at the fourth century BC during the return trip from Olympia, the sea voyage was preferable. The same applies today for the large waves of tourists reaching Olympia after disembarking huge cruise ships at the port of Katakolo, very close to ancient Pheia.

Εικ. 1 Παράσταση πενταθλητών σε Παναθηναϊκό αμφορέα. Από αριστερά: άλτης, ακοντιστής, δισκοβόλος και ένας ακόμα ακοντιστής. Β΄ μισό 6^{ου} αιώνα π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο.

Εικ. 2 Τμήμα κρατήρα με παράσταση πλοίου. Ύστεροι Γεωμετρικοί Χρόνοι. Αρχαιολογικό Μουσείο Ήλιδας.

Τα ηλειακά λιμάνια Κυλλήνης και Φειάς

Εικ. 3 Χάρτης της Ηλείας βασισμένος στο κείμενο του γεωγράφου Στράβωνα. Μεταξύ των αρχαίων τοπωνυμίων η Κυλλήνη και η Φειά. Με μικρές αποκλίσεις, σημειώνονται στη σωστή γεωγραφική τους θέση. Johannes Wilhelm Laurenberg, 1661.

Εικ. 4 Ψηφιδωτή εικονιστική θαλάσσια παράσταση από το δάπεδο του περιστυλίου των Θερμών του Κρονίου στο ιερό της Ολυμπίας. Ο Τρίτων, θαλάσσιος δαίμων, γιος του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης, αποτελεί την κεντρική μορφή της παράστασης. Ως άλλος ηνίοχος, απεικονίζεται κρατώντας τρίαίνα να οδηγεί δύο ζεύγη θαλάσσιων ίππων, που σέρνουν τον ίδιο επάνω στα κύματα της θάλασσας, χωρίς άρμα. Ρωμαϊκοί Χρόνοι.

Εικ. 5 Ακρωτήριο Κυλλήνης. Εικόνα από δορυφόρο (*Google Earth*).

Εικ. 6 Τα λείψανα του φράγκικου καθεδρικού ναού της Γλαρέντζας, 13^{ος} αιώνας μ.Χ. Στο βάθος το σύγχρονο λιμάνι της Κυλλήνης.

Τα ηλειακά λιμάνια Κυλλήνης και Φειάς

Εικ. 7 Περιεχόμενο ταφικού πίθου με ζεύγος νεκρών από την περιοχή της Κυλλήνης. Τα κτερίσματα (ηλειακές μελαμβαφείς λύκηθοι, αρυβαλλοειδή λυκήθια, φιαλίδια κλπ.) απαντώνται συχνά σε όλη την Ηλεία τον 4^ο αιώνα π.Χ. (Αρχαιολογία: Πελοπόννησος, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2012).

Εικ. 8 Ακρωτήριο Ιχθύς (Κατάκολο). Εικόνα από δορυφόρο (Google Earth).

Εικ. 9 Άποψη του λιμένα της Φειάς (σημερινή παραλία Αγίου Ανδρέα Κατακόλου) από την κορυφή του λόφου Ποντικόκαστρο. Διακρίνονται λείψανα του μεσαιωνικού πύργου, ιδρυμένου πάνω στα τείχη της αρχαίας ακρόπολης της Φειάς.

Εικ. 10 Λίθινα ειδώλια πρωτοκυκλαδικής τεχνοτροπίας από την περιοχή του Αγίου Ανδρέα (Φειά). Αρχαιολογικό Μουσείο Πύργου.

Τα ηλειακά λιμάνια Κυλλήνης και Φειάς

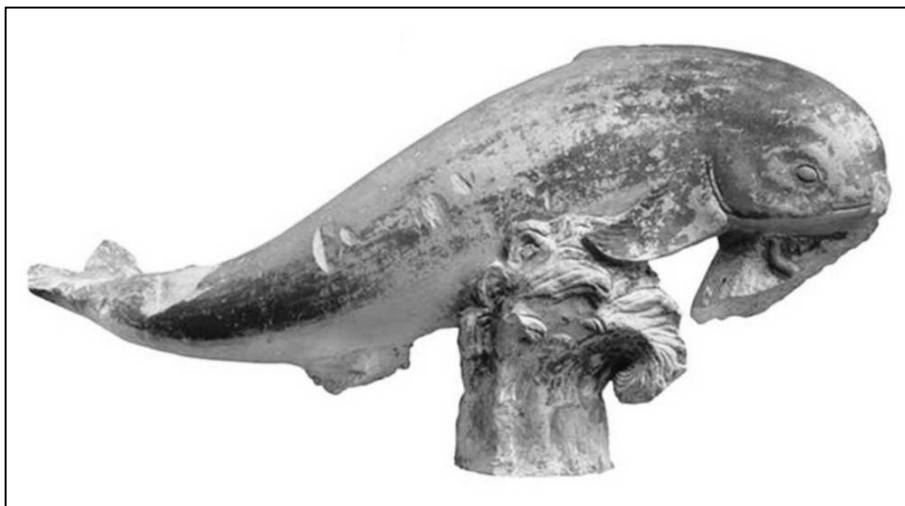
Εικ. 11 Το Θέατρο της Ήλιδας. Διακρίνεται επίσης το ξύλινο θέατρο δίπλα στις εγκαταστάσεις της Παλαιάς Αρχαιολογικής Συλλογής της Ήλιδας. Στο φόντο ο λόφος της αρχαίας ακρόπολης. Αεροφωτογραφία. Αρχείο Ζ' ΕΠΚΑ.

Εικ. 12 Χάρτης της Ηλείας επιμελημένος από τον Μ. Barbié Du Bocage, κατά τα παραδιδόμενα του περιηγητή Πασανία. Διακρίνονται η Κυλλήνη και η Φειά, καθώς και η οδική τους σύνδεση με την Ήλιδα και την Ολυμπία. Τίτλος χάρτη: *L'Élide et la Tryphilie. Pour le Voyage du Jeune Anacharsis, 1786.*

Εικ. 13 Το Στάδιο της Ολυμπίας. Διακρίνονται στο νότιο πρανές η εξέδρα των Ελλανοδικών και απέναντι ο βωμός της θεάς Δήμητρας Χαμώνης. 5^{ος} αιώνας π.Χ.

Εικ. 14 Πήλινο δελφίνι πάνω σε αφρισμένα κύματα. Κοσμούσε τη στέγη κτηρίου της Ιερής Άλτεως. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας. Β΄ μισό 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Τα ηλειακά λιμάνια Κολλήνης και Φειάς

Εικ. 15 Ομοίωμα πλοίου (Κυρήνεια ΙΙ) του 4^{ου} αιώνα π.Χ. (Ελληνικό Ινστιτούτο Προστασίας της Ναυτικής Παράδοσης, Αθήνα).

Εικ. 16 Άποψη του σύγχρονου λιμανιού του Κατακόλου.

Εικ. 17 Ο φάρος του Κατακόλου, κτίριο «...σημαντικό για την ιστορία της ναυσιπλοΐας στο Ιόνιο...συνδεδεμένο με τις μνήμες των ναυτικών και γενικότερα των κατοίκων της περιοχής», σύμφωνα με την κήρυξή του από το Υπουργείο Πολιτισμού (ΦΕΚ 1353/Β/17-10-2001).